

HEEL NEDERLAND OP DE FILM

DE DORPSFILMS VAN J.W.L. ADOLFS

Eddy Appels

Amsterdam, 2003

INHOUDSOPGAVE

<i>Inleiding</i>	2
<i>Verantwoording: de bronnen</i>	4
<i>Voorspel: tabak en grammofoonplaten</i>	5
<i>De "Filmactie": van idee tot uitvoering</i>	7
<i>De proeffilm: Losser</i>	7
<i>Het eerste jaar: 1949</i>	11
<i>De "Filmactie": 1950-1970</i>	13
<i>De werkwijze</i>	14
<i>De opnamen</i>	16
<i>De vertoningen</i>	17
<i>Nawoord: de Adolfs –collectie</i>	19
<i>Noten</i>	20

Inleidingⁱ

"Heel Nederland op de film". Aldus de kop van een persbericht uit 1950, ondertekend door de voorzitter van de Nederlandse Federatie van Harmonie-en Fanfaregezelschappen, C.G.M. van Riel. De Federatie licht hierin haar 'Landelijke Filmactie' nader toe, waarbij ..."iedere inwoner van Nederland, die in een plaats beneden 20.000 inwoners woont, zichzelf eens als filmster op het witte doek zal kunnen gaan zien". Deze filmactie, waarbij het eigenlijke doel was reclame te maken voor de muziekverenigingen in alle Nederlandse dorpen en kleine steden, was uitgedacht door de Enschedese zakenman Johannes Willem Lambertus Adolfs (1917-1977).

Lokale opnamen spelen een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van de film. Zo was het succes van de Cinématographe Lumière aan het begin van de vorige eeuw voor een belangrijk deel te danken aan de lokale filmopnamen die door de operateurs van de firma Lumière overal ter wereld werden gemaakt en vertoond. Naar het voorbeeld van deze operateurs trachtten rondtrekkende bioscoopexploitanten hun programma extra aantrekkelijk te maken door het maken en vertonen van ter plekke opgenomen beelden. Het op het witte doek terugzien van de eigen omgeving en bovenal zichzelf bleek al snel een belangrijke publiekstrekkerⁱⁱ.

Ook Adolfs' filmactie past in dit genre van lokale documentaire opnamen. Tevens trad Adolfs in de voetsporen van de bekende filmmaker Willy Mullens. Na vanaf 1900 samen met zijn broer onder de naam Albert Frères zijn sporen te hebben verdiend als bioscoopexploitant, explicateur en filmmaker, besloot deze in 1919 tot het opzetten van een 'Nederlandsch Archief': het in beeld brengen van heel Nederland. Gemeenten konden zich inschrijven om tegen een vergoeding (die wisselde naar mate de omvang van de betrokken gemeente) hun plaats te laten filmen, net zoals dit bij Adolfs het geval was. Ook de methoden komen overeen. Zo lezen we in *De Filmwereld* van 1919:

Het vervaardigen van de film, welke wij ons voorstellen te maken, geschiedt onder leiding van geroutineerde vakmensen op dat gebied en onder persoonlijke leiding van een door u aan te stellen persoon, opdat van uw gemeente alleen dát naar voren wordt gebracht, wat wenselijk is en door u als nodig wordt beschouwd.ⁱⁱⁱ

Ook Adolfs benadrukte, dat er louter gebruikt werd gemaakt van professionele camera - en geluidsmannen, en ook hij schreef: "Wat is er nodig om deel te nemen? Alleen een klein beetje activiteit, niet van de hele vereniging, doch van één persoon"^{iv}

Het verschil tussen beide filmacties was, dat Mullens' films bedoeld waren om mensen van buitenaf te interesseren de geportretteerde gemeente te bezoeken, terwijl Adolfs' films puur voor de lokale bevolking bestemd waren.

Of Adolfs het idee en de werkwijze van Mullens als voorbeeld voor zijn eigen Filmactie nam, is niet bekend, maar waarschijnlijk is het niet. Adolfs liet niet na te benadrukken dat hij geen enkel verstand van film had toen hij met de Filmactie begon: "Toen heb ik gezegd: ik richt een filmbedrijfje op. Maar ik had nog nooit gefilmd. Ik wist niet eens wat een diafragma was".^v

Waar Mullens' project uiteindelijk strandde (de voor dit project speciaal opgerichte Vereniging Nederlandsch Centraal Filmarchief werd in 1933 opgeheven), was de 'Landelijke Filmactie' van Adolfs bijzonder succesvol. Tussen 1948 en 1970 filmde hij, of liever gezegd: gaf hij opdracht tot het filmen van, zo'n 1500 dorpen in Nederland. Dat Adolfs in geen enkele studie over de geschiedschrijving van de Nederlandse film voorkomt, heeft met het specifieke karakter van deze films te maken. Eigenlijke doel van de films was, om reclame te maken voor een plaatselijke vereniging. Dit waren voornamelijk muziek -of zangverenigingen, af en toe ook andere verenigingen zoals schuttersverenigingen, Comités voor Ouden van Dagen, Jonge Boeren, Plattelandsvrouwenverenigingen en dergelijke. Vanaf 1960 kwamen hier de plaatselijke afdelingen van de Nederlandse Blindenbond bij. De opzet van de films was een bewegend foto-album van het dorp te maken, waarbij zoveel mogelijk activiteiten, verenigingen en inwoners getoond werden. "Het wordt dus een gemeentefilm van -, over en door de plaatsgenoten...", aldus de brochure. De verwachting was, dat door het geven van een zo volledig mogelijk beeld van het alledaagse dorpsleven, compleet met zoveel mogelijk portretten van inwoners, er een maximaal aantal inwoners de vertoningen zou bijwonen, en aldus de kas van de opdrachtgevende vereniging spekken. Ook was de verwachting, dat de reclame voor de vereniging er toe zou leiden, dat er zich nieuwe leden of donateurs zouden melden. Het was expliciet *niet* de bedoeling, om de films buiten het dorp waar ze opgenomen waren, te vertonen, daarvoor waren ze teveel lokaal gericht. Zoals Adolfs op het affiche dat de inwoners op de filmvertoning attendeerde vermeldde: "De plaatselijke film is geen kunstzinnige filmische documentaire over de plaats, doch een gezellige film, met jong en oud als 'filmsterren". Om daaraan toe te voegen: "De garantie wordt gegeven dat men de toegangsprijs terug ontvangt wanneer er niet hartelijk wordt gelachen".

De Filmactie van Johan Adolfs was echter dermate bijzonder in vorm, inhoud, en vooral in omvang, dat deze niet onvermeld kan blijven in de geschiedschrijving van de Nederlandse film. Zijn films zijn tevens een onschatbare bron voor historici van het Nederlandse plattelandsleven tussen 1948 en 1970, een platteland dat in deze naoorlogse jaren grote veranderingen onderging, onder invloed van industrialisatie, urbanisatie en schaalvergroting. Adolfs' cameramannen registreerden onbedoeld veranderend Nederland. Daarom kunnen ze ook een bron vormen voor sociologen en antropologen die het oude dorpsleven in Nederland willen bestuderen. De films doen dan ook denken aan oude missie-, zendings- of koloniale films, die onbedoeld verdwijnende gebruiken, rituelen, stammen en lokale architectuur opnamen. Deze films worden nu door antropologen gebruikt om een verdwenen realiteit te bestuderen, maar tevens worden ze vertoond in het gebied waar ze opgenomen zijn, om te laten zien 'hoe het vroeger was'. Ook Adolfs' films trekken nog steeds zeer veel toeschouwers bij de openbare vertoningen die georganiseerd worden door de plaatselijke verenigingen. Tevens worden ze regelmatig uitgezonden door de regionale televisie, en ook de videobanden die van de oorspronkelijke films getrokken worden vinden nog steeds gretig aftrek.

Verantwoording: de bronnen

Over Adolfs en zijn filmactie is nooit een serieuze studie verschenen. Slechts twee artikelen in de vaderlandse dagbladers, een kort epistel in Trouw van 12-06-1965 met daarin een kort gesprekje met Adolfs, en een essayistisch artikel van de bekende journalist Willem Wittkampf uit Het Parool van 11 juli 1953^{vi}, zijn gewijd aan het werk van Johan Adolfs. Verder zijn er ettelijke korte artikeltjes verschenen in de lokale en regionale pers. Meestal beschrijven ze op een anekdotische wijze de gebeurtenissen tijdens de komst van de filmploeg, of het verloop van een filmvertoning.

Johan Adolfs zelf is in 1977 overleden. Hij hield een knipselarchief bij van artikeltjes die over zijn films verschenen. Tevens bewaarde hij de bedankbrieven van de verschillende verenigingen, alsmede vele brochures, affiches en filmkranten aangaande de filmactie. Dit privé-archief is lange tijd bewaard door de weduwe van Johan Adolfs, mevrouw G.J. Adolfs-Voort ook Minkmaat, en is nu in het bezit van haar zoon en schoondochter, Robert en Rita Adolfs. Zij bewaren en bewaken het archief met grote zorg. In dit archief bevinden zich ook nog de handgeschreven opname -en projectielijsten van de films die tussen 1949 en 1958, en tussen 1963 en 1970 gemaakt zijn. Het boek met de tussenliggende opname -en

projectielijsten is ooit uitgeleend en nooit meer teruggekomen. Na de dood van haar man bleef mevrouw Adolfs met zo'n 800 films in de kelder zitten, die ooit voor de Nederlandse Blindenbond gemaakt waren maar niet door hen aangekocht. Deze films heeft mevrouw Adolfs tussen 1977 en 1990 allen verkocht. De doorslagen aan wie, wanneer en voor hoeveel ze verkocht zijn, bevinden zich ook in het privé-archief van de familie Adolfs.

Het is duidelijk, dat dit archief een centrale bron vormt voor een historisch onderzoek naar het werk van Johan Adolfs. Ik heb dan ook voor dit historisch onderzoek grotendeels gebruik gemaakt van dit archief, ook in het licht van de absentie van ander belangrijk archiefmateriaal of geschriften. Het feit, dat het werk van Johan Adolfs nog nooit serieus bestudeerd is, in combinatie met de korte tijdsspanne waarin het onderzoek gedaan moest worden, bepaalde voor een groot deel de inhoud. Er waren geen andere bronnen om op terug te vallen dan het Adolfs -archief, en de persoonlijke herinneringen van mevrouw Adolfs en haar zoon Robert. De cameramannen waarmee Adolfs gewerkt heeft zijn allen overleden. Daardoor kon ik alleen terugvallen op het archiefmateriaal zelf, en moest ik het Adolfs -verhaal vertellen en interpreteren vanuit datzelfde archiefmateriaal, aangevuld met persoonlijke herinneringen van mevrouw Adolfs. Zij was voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de administratieve kant van de Filmactie. Hoewel Johan Adolfs de contacten met de verenigingen legde, zorgde zij ervoor dat de brieven verstuurd werden, dat de aanschrijvingen op tijd de deur uitgingen, dat de afspraken goed werden vastgelegd, etc. Vaak belde ik haar dan ook om het een en ander te verifiëren. Ook bij Robert en Rita Adolfs kon ik vaak terecht met vragen.

Doel van het onderzoek was niet om een diepgravende studie te verrichten naar leven en werk van Johan Adolfs. Daar ontbraken simpelweg de tijd en de middelen voor. Het onderzoek is opgezet als een eerste inventarisatie van de Adolfs -Filmactie, als een eerste serieuze poging het werk van Johan Adolfs systematisch in kaart te brengen. Hopelijk kunnen latere onderzoekers op deze gegevens verder bouwen. Tevens geeft het de regionale archieven, die Adolfs -films in hun bezit hebben, een kader en een context waarin deze films geplaatst kunnen worden.

Voorspel: tabak en grammofoonplaten

Johans vader had een kapperszaak in Enschede, waar hij tevens rookwaren verkocht. Dit liep zo goed, dat hij een groothandel in rookartikelen in Enschede begon, die uiteindelijk heel Oost-Nederland bevoorradde. Johan werd medefirmant. Dit werk kon echter niet zijn volle aandacht vasthouden, en hij zocht naar andere mogelijkheden om geld te verdienen en zijn creatieve en handelsgeest te bevredigen. Toen er tijdens de oorlog geen tabak meer ingevoerd kon worden, moest Johan noodgedwongen naar andere middelen van bestaan op zoek. Alles lag plat in de oorlog, ook de invoer van sigaren. De Ramon Union fabrieken in Enschede produceerden elektrotechnische apparatuur, maar door de oorlog was de produktie praktisch stil komen te liggen. Zo hadden ze duizenden grammofoonplaten over, waar ze niets mee konden, en die Johan Adolfs voor een symbolisch bedrag in 1943 kon overnemen. Johan kwam op het idee om met de platen opnamen te maken van bruiloften in kerken. Hij richtte de "Grammofoonopname Mij. 'Klankarchief' op. Na de oorlog breidde hij de onderneming uit: in de brochure van "Klankarchief" biedt Adolfs een groot scala aan mogelijkheden voor de geluidsopnamen aan. Zo kan men opnamen van zijn ouders laten maken ("Leven uw ouders nog? Dan mag U zich gelukkig prijzen!"), men kan de stem van zijn kind laten opnemen ("Is er iets mooiers denkbaar dan te luisteren naar die onsamenhangende en onschuldige kleuterpraatjes?") of anders: "Heeft U een muzikale dochter of zoon?"

Tevens start Adolfs de actie "Elke Enschedese jongen overzee, ontvangt een gesproken brief uit Enschede". Het idee was, om de Enschedese jongens die in het koloniale leger in Nederlands -Indië na de oorlog dienden, een gesproken brief op grammofoonplaat te sturen. Adolfs werkte samen met het Enschedese nieuwsblad 'Huis aan Huis', dat de kosten voor zijn rekening nam. Natuurlijk spraken familieleden in, maar Adolfs, of beter gezegd 'Huis aan Huis', adverteerde ook bij dominees en pastoors in Enschede: "Zou het niet prachtig zijn, als de jongens van hun geestelijke ook een gesproken groet krijgen en een stichtelijk toespraakje?". Elke dominee of pastoor in Enschede kon gratis 3 grammofoonplaatjes van 2 minuten op laten nemen en laten verzenden. Tevens maakte Adolfs ook nog geluidsopnamen van harmonie -en fanfaregezelschappen. Hij investeerde in professionele opnameapparatuur, in de hoop dat deze activiteiten een goede inkomstenbron zouden gaan vormen. De grammofoonplaten waren Simplexplaten, die met diamant geslepen werden. De opnameinstallatie was van het merk Simplex en van het Zwitserse Thorens, terwijl hij Deense Neutron omroepmicrofoons gebruikte. Al deze apparatuur werd ook door de toenmalige omroep gebruikt om radio-opnames te maken.

De "Filmactie": van idee tot uitvoering

De grammofoonplaten – actie was niet bijster succesvol. Ze vormde echter wel de aanleiding tot de zeer succesvolle Filmactie. Tijdens een van de geluidsopnames van een bruiloft in 1947 had Adolfs de secretaris van de Nederlandse Federatie van Harmonie-en Fanfaregezelschappen, de heer Harmsen uit Brummen, leren kennen. De Federatie zocht na de oorlog naar mogelijkheden om geld in te zamelen voor de muziekverenigingen, die door de oorlog beroofd waren van een groot deel van hun muziekinstrumenten. Deze waren geconfisqueerd door de Duitse bezetter, die het koper nodig had voor verwerking in de oorlogsindustrie. Harmsen zag wel wat in de geluidsopnamen van Adolfs, en opperde het idee een inzamelingsactie te houden met gebruikmaking van muziekopnamen. Adolfs voelde hier wel voor, en stelde voor om naast het opnemen van geluidsopnamen ook filmopnamen te laten maken van de muziekverenigingen, om deze later te vertonen en zodoende geld in te zamelen voor de noodlijdende muziekverenigingen. Er werden bij verschillende filmondernemingen offertes aangevraagd, maar het bleek al snel dat de opname van een plaatselijke film kapitalen kostte. "Er werden plannen geopperd waardoor grote besparingen verkregen konden worden doch al deze plannen waren volgens inzicht van de filmbedrijven in de praktijk zowel organisatorisch als technisch niet te verwezenlijken. Het leek dus onmogelijk om de idee te verwerkelijken"^{vii}. De voorzitter van de Federatie, de heer M.G. van Riel, werd ook bij het plan betrokken. Van Riel had in het verzet gezeten, en kende Prins Bernhard. Deze kon wel voor een projector zorgen, die hij uit de Verenigde Staten liet komen. Aldus besloot men een proeffilm te maken, om te kijken of het idee uitvoerbaar was.

De proeffilm: Losser

Deze film zou opgenomen worden onder auspiciën van Adolfs maatschappij "Klankarchief". Een aantal muziekverenigingen werd aangeschreven, en men besloot het dorp Losser, vlak bij Enschede als proefkonijn te gebruiken.

De muziekvereniging "Sempre Crescendo" zou in januari 1949 haar 30-jarig bestaan vieren, en dit was natuurlijk een mooie gelegenheid om een film te laten maken.

Abonnementprijs 12.— per vier maanden en postkosten bij vooraf betaald.

Redactie en Administratieadres: Groeneweg 1 D 324, Tel. 324, Losser

De Dinkellander

WEEKBLAD VOOR DE GEMEENTE LOSSER

Zaterdag 11 Dec 1948 No. 49 20e Jaargang. Drukkers-Opgevers: Gebr. de Lange, D 324, Losser

NED. PRIMEUR VAN FILM-ACTIE IN LOSSER.

Heel Losser op de celluloidband. T.A.R.-LOSSER op de film.

De Ned. Federatie van Harmonie- en Fanfare-gezelschappen, waarbij alle Losserse Muziekverenigingen zijn aangesloten, heeft een landelijke filmactie ontworpen, waarvan de primeur, dank zij Losserse activiteiten, hier zal plaats vinden.

Alle verenigingen ontvingen hierover van de Federatie bericht en advies. „Excellente” als „Simples Concertants” en „Kunst en Strijd” waren van plan om aan deze actie deel te nemen, maar door het „Simples Concertants” in Januari a.s. haar 30-jarig bestaan loopt te vieren, hebben zij zich als eerste opgegeven.

In het kader van de filmactie wordt er een film over Losser opgenomen welke film een zo volledige mogelijk beeld zal geven van het dorp en van het verenigingsleven. — De opnamen van het dorp zijn deze week reeds gemaakt, terwijl om alle verenigingen te kunnen filmen, er beiden Zaterdag 12 December middags om 3 uur op de Markt een stoet geformeerd wordt, waaraan bijna alle Losserse verenigingen een medewerking hebben toegezegd.

Zondagmorgen wordt het uitgaan der kerken gefilmd en tevens worden alle scholen met de kinderen en tevens alle muziek- en zangverenigingen in Overdinkel met de kinderen en zangverenigingen gefilmd. — „Ons Genoegen” uit Zuid-Berghuizen, en 's middags van de voetbalwedstrijd T.A.R. 1-LOSSER 1 vastgelegd worden.

Onze jeugd is niet vergeten. Alle scholen met de kinderen zijn reeds opgenomen.

In de loop van de volgende week worden er geluidsopnamen gemaakt, waarbij het in de bedoeling ligt, om dit van alle muziek- en zangverenigingen te doen, waardoor de muzikale omlijsting van de film reeds geheel Losser zal worden.

Vermoedelijk zal op Zaterdag 8 Januari a.s. de eerste vertoning plaats vinden, waardoor we dan ons dorp, onze verenigingen en vooral op het witte doek kunnen zien.

Als bijzonderheid kunnen we vermelden, dat er twee muziekverenigingen in Overdinkel zich in principe ook voor de actie hebben opgegeven, maar dat we ook een dergelijke actie in Overdinkel kunnen verwachten.

Van deze muziekverenigingen zal de film reeds worden gefilmd en tevens worden alle scholen met de kinderen en tevens alle muziek- en zangverenigingen in Overdinkel met de kinderen en zangverenigingen gefilmd. — „Ons Genoegen” uit Zuid-Berghuizen, en 's middags van de voetbalwedstrijd T.A.R. 1-LOSSER 1 vastgelegd worden.

Antwoord: 10 ct per m.m. Ingezonden artikelen 25 ct per m.m. Advertenties op voorpag. 30 ct per m.m. — Tussen de tekst 15 cent per m.m. — Vrijdag en zaterdag maximum 100 woorden 1. — elk woord meer 5 ct.

De eerste opnamen worden gemaakt in de week van 4 december 1948. Dit zijn opnamen van het dorp. Op 12 december 1948 worden alle verenigingen om 15.00 uur gefilmd, er wordt dan een stoet geformeerd. Op zondagmorgen wordt het uitgaan der kerken gedraaid en tevens worden er opnamen gemaakt van de klootschietwedstrijd Dorp Losser -Ons Genoegen uit Zuid -Berghuizen, en 's middags van de voetbalwedstrijd T.A.R. 1-Losser 1.

Ook worden er opnamen gemaakt van alle scholen met de kinderen. En als afsluiting worden er geluidsopnamen gemaakt van alle muziek -en zangverenigingen. Deze grammofoonplaat moet dienen als muzikale omlijsting bij de film.

OP ZATERDAG 7 MEI 1949

vindt in „ONS GEBOUW”
de première plaats van
de gemeentefilm:

LOSSER

zo het reilt en zeilt

welke in het kader v.d. landelijke
filmpropaganda-actie van de Ned.
Federatie v. Harmonie en Fanfare
Gezelschappen in samenwerking
met de Muziekvereniging „Sempre
Crescendo” is opgenomen.

Verder een interessant filmprogramma

Aanvang 6.45 en 8.45 uur.   Entree f0.85.

Kaarten in voorverkoop à 10 ct. extra verkrijgbaar bij de Conciërge van „Ons Gebouw”.

Voor uitgenodigde verenigingen reductie, mits bij hun secretaris besteld, alsmede ge-
nieten reductie de donateurs en kunstlevende leden van „Sempre Crescendo”.

De première is gepland op zaterdag 8 januari 1949, tijdens het feestelijke jubileum van de muziekvereniging. Uiteindelijk wordt dit echter pas 7 mei 1949. Adolfs heeft zich verkeken op de technische moeilijkheden van het ontwikkelen en vooral het monteren van filmmateriaal, waarmee hij geen enkele ervaring heeft.

De reacties van de bevolking zijn bijzonder enthousiast. Het idee van een film over het dorp en het verenigingsleven lijkt werkbaar, zij het met enige aanpassingen. Zo is het duidelijk, dat een aantal opnamedagen per dorp, zoals het geval is geweest in Losser, niet rendabel is. Om de kosten voor de muziekverenigingen zo laag mogelijk te houden en het opnemen zo rendabel mogelijk, zullen de opnamen in één dag gemaakt moeten worden. Deze zullen in de zomer plaats moeten vinden, omdat men dan optimaal van het daglicht kan profiteren. Een andere aanpassing, het filmen van de individuele inwoners van het dorp om later zoveel

mogelijk publiek bij de vertoning te trekken, lijkt echter niet van Adolfs zelf te komen. In een reactie op de opnamen schrijft de secretaris van de muziekvereniging “Sempre Crescendo”, de heer Olthuis, op 20 december 1949 namelijk:

Bij alle waardering die de actie verdient moet er echter worden opgemerkt dat er één fout is gemaakt en wel dat er niet meer de nadruk werd gelegd op de mogelijkheid van opnamen uit de gemeente, met het oog op de vele mogelijkheden die hierin schuilen, b.v. door het groot aantal inwoners, die hierdoor gefilmd worden en zichzelf natuurlijk op het witte doek willen zien.

Ook na de vertoning op 7 mei heeft de heer Olthuis nogal het een en ander op te merken: “Dat aan de film nog veel haken mogen kleven, zult u wel met mij eens zijn... Enkele tips: bepaalde dorpsypes, laat die spreken in de films, ik bedoel, naar voren laten komen... Close-ups...”^{viii} (Onderstreping in het origineel –EA).

Adolfs neemt zich deze kritiek zeer ten harte, en zal deze methode zelfs tot het handelsmerk van zijn dorpsfilms maken:

[D]e broodwinning van de heer J.W. Adolfs uit Enschede is gebaseerd op de theorie, dat iedere Nederlander de droom koestert, filmster te worden. Hiervan uitgaande filmt hij in de zomerdag dorpen, daarbij zorg dragende dat zo veel mogelijk dorpingen er duidelijk herkenbaar op komen te staan. In de winter draait hij de films af, en wie zou niet met graagte entree betalen voor een film waar men zelf in mee speelt?^{ix}

De Filmactie kan na het succes van de proeffilm nu echt gaan beginnen. Er moet een cameraman gezocht worden, die bereid is een heel jaar lang aan de filmactie te werken: 's zomers opnemen, 's winters de films vertonen. Van Riel kende uit het verzet nog een zekere Kupers uit Hengelo. Kupers had een Duitse vader en voor de oorlog enige tijd bij de UFA in Berlijn gewerkt. Hij stemde toe. Adolfs zelf zou dan de geluidsopnamen voor zijn rekening nemen. In 1949 wordt begonnen met het aanschrijven van een zestigtal dorpen. Adolfs begrijpt, dat 16mm. film te duur is om uit de kosten te komen. Bovendien beschikken de meeste dorpen niet over een projector, zodat er ook nog een filmprojector aangeschaft moet worden. Hij besluit daarom op dubbel 8mm. te draaien, en hij bestelt in Zwitserland enkele Bolex Paillard veercamera's. Dit amateursysteem stelt hem in staat stelt om de kosten laag te houden.

Het eerste jaar: 1949

In de wintermaanden van 1949 wordt begonnen met wat later "De Filmactie" zal gaan heten. Het jaar 1949 wordt door Adolfs gezien als een jaar van voorbereiding, waarin het succesvol verlopen experiment met Losser zijn definitieve vorm kan krijgen. In zijn eigen woorden: "Het idee, een film van de plaats, waar alle inwoners voorkomen in hun dagelijks doen en laten, opgenomen in de zomer en vertoont in de winter, was volkomen nieuw. De ervaring en het leergeld moesten in de praktijk worden opgedaan, want een dergelijke actie had voordien nooit bestaan".^x

De opnamen worden gemaakt onder auspiciën van de Nederlandse Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen en onder de vlag van Adolfs' nieuwe bedrijf 'Klank-Film Enschede'. Adolfs maakt noodgedwongen gebruik van de oude opnamewagen met daarop nog in grote letters "Klankarchief". Er is nog geen geld om een nieuwe opnamewagen te kopen.

Wie, na de aankondiging "Heel Huizen op de film", mocht hebben gedacht, dat onze rustige gemeente Maandagmorgen het beeld zou vertonen van een filmstad in wording, is bedrogen uitgekomen. Niets was er te bekennen van de verwachte meterlange kabels, projectielampen, zenuwachtige operateurs en schreeuwende regisseurs, integendeel, we hadden de grootste moeite de opnamewagen van "Klankarchief" uit Enschede te ontdekken....^{xi}

Kupers maakt de filmopnamen, 's avonds worden de geluidsopnamen gemaakt van de muziekverenigingen. Adolfs zit in de auto waar de grammofoonplaten direct tijdens de opname gesneden worden, Kupers gaat met de microfoons door de zaal. Soms draaien ze tegelijkertijd met de twee Bolex -camera's: er ligt altijd een reservecamera in de auto.

Er worden zo'n 60 plaatsen gefilmd. Dit eerste jaar wordt er alleen in opdracht van harmonie- en fanfaregezelschappen gefilmd, vanaf 20 december 1949 wordt ook "Euphonia", het Algemeen Nederlands Zangersblad, en tevens officieel orgaan van verschillende bonden van zangverenigingen, bij de actie betrokken, en kunnen ook zangverenigingen zich inschrijven voor wat vanaf winter '49 "De Filmactie" gaat heten. Voor de Nederlandse Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen wordt dit "De Federatie-Filmactie", voor Euphonia, natuurlijk, "De Euphonia-Filmactie".

Een van de belangrijkste doelstellingen van de Filmactie was om zoveel mogelijk verenigingen in de dorpen en kleine steden van Nederland voor de camera krijgen. In het sterk verzuilde Nederland bleek dit echter geen makkelijke opgave. Zo sloot de Rooms-Katholieke Federatie van Diocesane Muziekbonden in Nederland zich pas in 1954 bij de filmactie aan. Voor die tijd ontraadde zij haar leden zelfs ten sterkste deelname aan de actie, en dreigde zelfs met sancties als een vereniging toch meedeed. Vooral het feit, dat de filmactie een initiatief was van de Nederlandse Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen, een neutrale organisatie, was de Katholieke Federatie een doorn in het oog. "...zoals de actie werd aangediend, (had) het wel degelijk de schijn...dat ze voor bepaalde organisaties propaganda inhield"^{xii}. Dit was de reden dat de geplande opnamen van het dorp Loon op Zand in Noord-Brabant in de zomer van 1949 op het laatste moment niet door gingen. De Koninklijke Harmonie "Sophia's Vereeniging" had het initiatief voor de film genomen. De harmonie was aangesloten bij de Nederlandse Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen, terwijl de andere muziekvereniging in Loon op Zand, "Concordia", was aangesloten bij de Rooms-

Katholieke Federatie. "Concordia" weigerde daarom haar medewerking, en er ontstond grote tweespalt in het dorp. Er werden zelfs anonieme pamfletten in het dorp verspreid waarin deelname aan de filmopnamen ontraden werd, en de plaatselijke Katholieke geestelijkheid werd gevraagd zich uit te spreken tegen de filmactie. Daarop besloot de Koninklijke Harmonie op het laatste moment de opnamen af te blazen. Wel liet men geluidsopnamen maken door Adolfs, aangezien de datum van de filmopnamen al was vastgelegd en de opnameploeg al gereserveerd was. Opgenomen werden onder andere de uiteenzetting van de voorzitter van de Koninklijke Harmonie over de redenen van het afgelasten van de filmopnamen, en verder nog "...enkele liederen, die werden uitgevoerd door Sophia's Vereeniging en Echo der Duinen, alsmede de stem van de bekende heer J. de Kort".^{xiii}

Na een uitgebreide uitleg van Adolfs aan de voorzitter van de Rooms-Katholieke Federatie over de doelstellingen van de Filmactie werden de bezwaren in maart 1954 ingetrokken, en sloot ook de Rooms-Katholieke Federatie zich bij de Filmactie aan.

De "Filmactie": 1950-1970

Zo kon Johan Adolfs met de opgedane ervaringen in het jaar 1949 serieus aan de filmactie beginnen, en een systeem bedenken dat jarenlang nagenoeg onveranderd zou blijven functioneren. Het succes van de filmactie was groot, en in de jaren na 1950 nam het aantal dorpen en kleine steden dat gefilmd wilde worden zienderogen toe. Adolfs breidt zelfs uit naar West-Duitsland, waar de markt voor deze "Heimatfilms" nog vele malen groter is dan in Nederland. Tussen 1956 en 1958 worden er zo'n 160 films opgenomen in Duitsland, volgens precies hetzelfde concept als in Nederland.

Adolfs richt in 1956 de "Filmdienst Heimatfilm Aktion Filmoton Johan Lambertus Adolfs" op, gevestigd in Gronau, net over de grens bij Enschede. De "Heimatfilm-Aktion" wordt uitgevoerd onder auspiciën van Der Bund Sudddeutscher Volksmusiker e.V. en Die Arbeitsgemeinschaft der Bayerischen Blasmusikverbände.

Adolfs heeft een Duitse handelspartner nodig om zich in Duitsland te kunnen vestigen. Hij vraagt de heer Van Koss uit Hamburg, een zakenrelatie uit de tabak.

Er wordt een speciale auto voor Duitsland ingericht, en de verwachtingen zijn zeer hooggespannen: de mogelijkheden in het grote Duitsland met zijn duizenden dorpen en kleine steden en evenzoveel blaasgezelschappen lijken onuitputtelijk. De "Heimatfilm-Aktion" loopt echter op een jammerlijke mislukking uit. Adolfs' partner blijkt bijzonder onbetrouwbaar: hij verkoopt de films voor eigen rekening en claimt het copyright. Ettelijke rechtszaken later besluit Adolfs het voor gezien te houden in West-Duitsland, en zich geheel en al te richten op Nederland, waar nog voldoende werk is.

De werkwijze

Adolfs' werkwijze was gebaseerd op een ingenieus systeem, dat voor alle dorpen en steden in principe gelijk was, enkele lokale uitzonderingen daargelaten.

Het systeem was erop gericht, het financiële risico voor zowel Adolfs als voor de deelnemende verenigingen zo klein mogelijk te houden. De financiële details van de deelname fluctueerden nogal in de loop der jaren, maar globaal kwam het erop neer, dat de vereniging een vast bedrag uit de opbrengsten kreeg. Van de opbrengsten die boven dit vaste bedrag binnenkwamen mocht de vereniging 80 % behouden, de overige 20 % ging naar Adolfs. De opbrengsten bestonden uit de recette van de filmvoorstellingen plus de gelden die binnenkwamen uit de reclame voor de plaatselijke middenstand. Voor een bepaald bedrag konden de lokale winkeliers zich namelijk van tevoren opgeven om in beeld te komen:

Buitenopnamen van de zaak (al of niet met U zelf en Uw personeel er op) waarbij, wat winkels betreft, de naam op de etalage naar voren zal springen f 20.-

Hetzelfde, maar dan wordt er gesproken commentaar aan toegevoegd (U spreekt dit zelf niet uit, maar de door U later op te geven tekst wordt, zonodig gewijzigd, aan de film toegevoegd; U heeft dus de tekst niet klaar te hebben bij de opnamen f 35.^{xiv}

Om een maximum aantal toeschouwers te trekken tijdens de vertoningen van de "Gemeentefilm", werden er zoveel mogelijk plaatselijke verenigingen en bewoners op film vastgelegd. Hierbij speelde de sociale cohesie in het dorp of de plaats een cruciale rol. "Belangrijk is namelijk, dat iedereen iedereen kent. Dan is men nieuwsgierig genoeg om naar de vertoning te komen. Immers: buurvrouw staat er ook op. Er moet dus nog een zekere binding zijn", aldus cameraman Jan Barnier in een artikel van het Nieuwsblad van het Noorden van 15 september 1966. Niet alleen had men zo de behoefte, om iedereen op film te zien, maar tevens was de sociale controle zo groot, dat het niet gewaardeerd werd, als men niet naar de vertoning ging. Alleen dorpen boven de 700 en onder de 10.000 inwoners kwamen in aanmerking. Onder de 700 was het niet lucratief, omdat er dan te weinig mensen naar de voorstelling zouden komen, boven de 10.000 was de onderlinge saamhorigheid te klein om mensen naar de voorstellingen te lokken. Ook deze getallen waren nogal aan fluctuatie onderhevig. In de eerste twee jaren ging Adolfs alleen nog uit van een bovengrens van 20.000 inwoners. Een jaar later, in 1951, werd een benedengrens ingesteld, oorspronkelijk van 300 inwoners, later van 700. Uit de praktijk was namelijk gebleken, dat deze kleine dorpen niet lucratief waren. En aangezien Adolfs in 1950 in de brochure de garantiebepaling had opgenomen, dat bij verlies het tekort volledig terugbetaald zou worden, met inbegrip van alle kosten, kostte dit hem persoonlijk geld. Ook werd, door de ervaringen van de eerste jaren, de bovengrens naar 10.000 bijgesteld, hoewel Adolfs zelf toegaf dat die grens nogal arbitrair getrokken was:

Boven de 8000 inwoners spelen de plaatselijke omstandigheden een rol. Als in zo'n plaats de gehele bevolking in de industrie werkzaam is, dan is zo'n plaats in luttele jaren door import van buiten zeer snel gegroeid...Men kent elkaar daar niet, en van een saamhorigheidsgevoel is geen sprake meer, zodat zo'n plaats ongeschikt voor deelname is. Een plaats van b.v. 12.500 inwoners waar een overwegende landbouwbevolking woont en waar het centrum van de plaats b.v. 6000 inwoners telt is zeer geschikt, omdat daar nog van een saamhorigheidsgevoel gesproken kan worden, zeer veel mensen elkaar nog kennen en de filmopnamen zich dan hoofdzakelijk tot de kern van de plaats beperken...Het aantal inwoners is dus niet doorslaggevend, doch de structuur van de grotere plaatsen bepaalt of de deelname aan de Filmactie al of niet een groot succes is^{xv}

Adolfs bedacht vele manieren om kostenbesparend te werken. Zo werd er een zeer strak opname -en projectieschema gemaakt. De opnamen werden in de zomer gemaakt, in principe van april t/m september (afhankelijk van het aantal aangemelde verenigingen kon dit langer of korter zijn). De cameraman kon dan maximaal van het aanwezige daglicht profiteren.

's Winters werd er met de films langs de opgenomen plaatsen getoerd. De opnamen werden verzorgd door twee man, een cameraman en een chauffeur. De laatste nam tevens het geluid op, bediende af en toe de tweede camera of verzorgde tijdens binnenopnamen het licht. De projecties werden door één man verzorgd, meestal de cameraman van het zomerseizoen. Deze deed alles: de bus rijden, de projectie -en geluidsapparatuur opstellen en bedienen, en vaak ook nog eens een explicatie bij de film geven. Het personeel moest door de plaatselijke vereniging gehuisvest en gevoed worden, zodat daar geen kosten aan verbonden waren voor Adolfs. Om zo economisch mogelijk te reizen, bepaalde Adolfs het opname - en projectieschema, de verenigingen hadden daar geen zeggenschap in (tenzij ze bereid waren daarvoor flink extra te betalen). Het schema werd opgesteld aan de hand van geografische nabijheid, zodat er zo min mogelijk gereisd hoefde te worden op de zeer lange werkdagen. Tevens bleven op deze manier de benzinekosten tot een minimum beperkt, en konden er zoveel mogelijk dorpen en plaatsen in een zes -, en soms zelfs zeven -daagse werkweek gepland worden. Om zijn personeel toch nog enigszins te ontzien, werden de kleinste dorpen waar mogelijk op zaterdag gepland, zodat de cameraman en de geluidsman/chauffeur minder mensen en verenigingen op te nemen hadden en zodoende op zaterdag al vroeg naar huis konden.

De opnamen

Als eenmaal het schema was opgesteld, werden de opnamedata doorgegeven aan de contactpersonen in de dorpen en plaatsen. Elke te filmen plaats had een contactpersoon, meestal een plaatselijk lid van de deelnemende vereniging. Hij of zij moest de door Adolfs voorgedrukte brieven, waarin de plaatselijke verenigingen werden uitgenodigd tijdens de opnamedag aan de grote optocht deel te nemen, aan de in die plaats aanwezige verenigingen versturen. Tevens moest hij of zij de Filmkranten, waarin de opnamen worden aangekondigd, huis -aan -huis laten verspreiden ("...Filmstad! Grootse dingen staan hier voor de deur.."). In deze krant stond een door Adolfs opgemaakte standaardbrief van de burgemeester, waarin hij de Filmactie van harte toejuicht. Tevens stond in de krant het opnameschema voor de dag vermeld. De opnames voltrokken zich altijd volgens een vast stramien: 's morgens kwam de opnamewagen het dorp binnenrijden. Eerst werden het gemeentehuis, burgemeester en

personeel gefilmd, gevolgd door scholen met de schoolkinderen, en karakteristieke doorkijkjes en plaatjes. Tijdens het rondrijden van de opnamewagen werd muziek ten gehore gebracht. Dit moest de mensen uit de huizen lokken, zodat deze gefilmd konden worden, vaak vanaf het dak van de opnamewagen om ze in hun "dagelijkse doen" te betrappen. 's Middags waren er demonstraties van de verschillende verenigingen in de plaats. Tussendoor werden zoveel mogelijk inwoners van het dorp gefilmd in hun dagelijkse doen en laten. 's Avonds was er een optocht van alle plaatselijke verenigingen. Na de optocht werden er geluidsopnamen gemaakt, zowel van de muziek -als van de zangverenigingen in de plaats. Deze opnamen dienden tijdens de filmvertoning in de winter als omlijsting van de film, samen met gesproken commentaar van de explicateur, meestal de cameraman of anders een lokale, "goed van de tongriem gesneden", persoonlijkheid.

De vertoningen

De vertoningen van de films waren min of meer identiek aan de opnamen georganiseerd. Er werd door Adolfs een projectieschema opgesteld, waarbij geografische nabijheid het belangrijkste criterium was. De contactpersonen werden weer ingeschakeld om de kranten waarin de vertoning werd aangekondigd te verspreiden. Tevens moesten er in de plaats affiches verspreid worden, ook hier was de contactpersoon verantwoordelijk voor. De films heetten zonder uitzondering: "Hoe het hier reilt en zeilt", en werden in de filmkranten en op de affiches aangekondigd als: "De Plaatselijke Film" of "De Gemeentefilm". De kop van de krant was steevast: "Eindelijk is het zover! De Plaatselijke Film Komt". Wat verder nog opvalt in de Filmkranten is het relatief grote reclameadvertenties. Pepsi-Cola, Caballero, Supra Koffie, Buisman Koffie, Samson Shag, en nog meer adverteerders zijn prominent aanwezig in de Filmkrant. Bovendien had Adolfs een speciale actie bedacht in samenwerking met het wasmiddel Echfalon. De kinderen, die met een leeg pakje Echfalon naar de speciale kindervoorstelling kwamen, hadden gratis entree. In ruil voor deze reclame betaalde Echafalon een deel van de investeringen die Adolfs voor zijn filmactie moest doen, zoals camera's, opnamewagen en filmmateriaal.

De vertoning moest plaatshebben in zalen van minimum 125 mensen, om een minimum recette te waarborgen. Tevens mochten de zalen niet te groot zijn, de voorstellingen konden alleen plaats hebben in zalen die ten hoogste ongeveer 25 meter lang waren. Dit kwam door het formaat van het gebruikte filmmateriaal, dubbel 8mm. Bij grotere zalen zou de projectie niet meer scherp zijn, tenzij de projector midden in de zaal zou komen te staan, maar dan

zouden de mensen achterin geen goed zicht meer hebben, en bovendien te ver van het doek af te komen zitten.

Er werden in ieder geval twee avondvoorstellingen georganiseerd. Bij voldoende belangstelling werden er tevens kindervoorstellingen en voorstellingen voor 'ouden van dagen' gepland. Natuurlijk konden de kinderen goedkoop of zelfs gratis, door de Echfalon-actie, naar binnen. Ook voor de bejaardenvoorstelling was er een verlaagde toegangsprijs. Als men veel belangstelling verwachtte, kon men nog een tweede avond plannen.

Voor de avondvoorstelling stond voor de pauze de komische film "Lachen is gezond" geprogrammeerd ("een komische hoofdfilm, waar niemand aanstoot aan kan nemen"). Dit waren films van de komieken Abbott en Costello en van Laurel en Hardy. Adolfs had zo'n zes 16mm. films in zijn bezit, die hij zelf gekocht had. Behalve de dubbel 8mm. projector moest er dus ook een 16mm. geluidsprojector in de zaal opgesteld worden voor het voorprogramma. Na de pauze werd dan het Piece de Resistance, de Plaatselijke Film "Hoe het hier reilt en zeilt" vertoont. Bij de voorstellingen van de Blindenbond vanaf 1963 werd voor de pauze nog een filmpje van drie minuten vertoond, waarin aandacht werd gevraagd voor het werk van de Nederlandse Blindenbond.

De kinderen kregen na schooltijd de Gemeentefilm te zien plus een aantal tekenfilms. In de eerste jaren was er tevens een speciale Damesvoorstelling door Adolfs op het programma gezet. Deze vond uiteraard 's middags plaats, na de kindervoorstelling. Het programma was ietwat aangepast:

Natuurlijk zou het geen zin hebben om de gemeentefilm 's middags te vertonen, want die zien de dames 's avonds. Maar er is een film, die de dames misschien nog mooier vinden en dat is de film "De kroning van H.M. Koningin Juliana". Deze volledige kroningsfilm is een machtige film, die de meeste dames niet kennen. Door de medewerking van de Echfalon -fabrieken is het mogelijk geworden voor de damesbijeenkomst geen entree te heffen.^{xvi}

Over het algemeen gesproken waren de voorstellingen een groot succes, en slechts zelden hoefde Johan Adolfs zijn portemonnee te trekken omdat een deelnemende vereniging verlies had geleden. Toch waren er ook wel negatieve reacties: deze varieerden van: "...ik deel uw mening volkomen dat de film op zich van zeer slechte kwaliteit is", (Wolvega, 21 januari 1965) tot: "Wil men deze film in een woord kwalificeren, dan is het woord 'bedroevend' zeer zeker op zijn plaats" (Kielwindeweer, 1953). De contactpersoon in Koekange, de heer W. Gaastra, was eveneens zwaar teleurgesteld. In een brief aan Adolfs gedateerd 21 januari 1965 schrijft hij:

Tenslotte moet ik U helaas mede delen, dat de film, die op een stralende zomerdag was opgenomen, erg tegenviel. Ze was niet scherp; integendeel voor een groot deel onduidelijk en vaag...Bij een tweede vertoning zal het op een fiasco uitlopen

Dit zijn echter uitzonderingen, zo lijkt het. Het merendeel van de reacties van de deelnemende verenigingen en individuen was zeer lovend, en vele verenigingen verzoeken Adolfs om meerdere vertoningen, kopen de film aan of laten na enkele jaren een nieuwe film opnemen. De Filmactie van Johan Adolfs was een eclatant succes gebleken.

De financiële berekeningen van Adolfs waren voor een deel gebaseerd op de aanname, dat de deelnemende verenigingen van de burgemeester vrijstelling van vermakelijkheidsbelasting zouden krijgen, wat meestal ook inderdaad het geval was. In 1970 werd echter de verplichte BTW ingesteld in Nederland. De Filmactie werd daardoor in een klap financieel niet meer lucratief. Tevens liep de belangstelling voor de actie terug. De televisie had massaal zijn intrede gedaan in Nederland. Bovendien kon iedereen nu zelf makkelijk en goedkoop films maken door de introductie van de gebruiksvriendelijke en laaggeprijsde super-8 mm. camera's. De combinatie van deze factoren deed Johan Adolfs er toe besluiten, te stoppen met zijn unieke filmactie. 7 jaar later, in 1977, overleed hij op 59-jarige leeftijd.

Nawoord: de Adolfs –collectie

Adolfs en zijn cameramannen registreerden onbedoeld de veranderingen op het Nederlandse platteland in de eerste decennia na de oorlog. Zijn materiaal, oorspronkelijk slechts bedoeld als reclame voor de plaatselijke verenigingen, heeft daardoor een toegevoegde cultuurhistorische waarde gekregen. Om dit te illustreren heb ik een korte compilatie film van Adolfs-materiaal gemaakt. Door opnamen van een aantal verschillende films te monteren als een fictieve Adolfs-film ontstaat een gecondenseerd beeld van de werkwijze van Adolfs en van het Nederlandse platteland in de jaren vijftig, zoals dat in de films van Adolfs wordt geportretteerd. Een verdwijnende wereld. Een idyllische, bijna utopische wereld ook, waar de mensen lachen, de vrouwen vrolijk hun huishoudelijke taken uitvoeren, men trouw ter kerke gaat, verenigingen fier voor de camera paraderen en de zon altijd lijkt te schijnen. De plaatselijke verenigingen, de vrijwillige brandweer, de lokale middenstand, dorpskiekjes en portretten glijden aan het oog van de camera voorbij. Net zoals de cameramannen van de

gebroeders Lumière of de eerste rondreizende bioscoopexploitanten registreerde Adolfs het leven van het ‘gewone’ volk. Of beter gezegd: regisseerde hij dat leven. Van die beelden van het leven van de gewone man aan het begin van de vorige eeuw is helaas nauwelijks nog iets bewaard gebleven, van Adolfs’ registraties gelukkig des te meer.

Dit belangwekkende culturele erfgoed, zowel uit nationaal als uit regionaal en lokaal oogpunt, ligt, hoewel het uit één bron komt, verspreid over heel Nederland. De collectie –Adolfs is dan ook een virtuele collectie: sommige films bevinden zich in de regionale archieven, andere bij heemkundeverenigingen of in gemeentehuizen, en sommige liggen bij particulieren thuis.

Dit is een gevolg van de opzet van de Filmactie van Adolfs, waarbij de plaatselijke vereniging de film kon kopen inclusief auteursrechten. De originele 8mm. films zijn vaak tientallen keren door de projector gehaald, ingekort, aan stukjes gesneden, weer aan elkaar geplakt. Het is van belang om dit materiaal goed te inventariseren, de originele films digitaal te conserveren en vertonings- en raadpleegkopieën te maken

Noten

ⁱ Mijn dank voor suggesties, ideeën, op- en aanmerkingen gaat uit naar Rita en Robert Adolfs, Frank van der Maden, Harry Romein en de leden van het Nationaal Overleg Regionale Audiovisuele Archieven (NORAA). Tevens wil ik de familie Adolfs –Rita en Robert Adolfs en mevrouw Adolfs-Voort ook Minkmaat- hartelijk bedanken voor de terbeschikkingstelling van het archiefmateriaal en hun grote gastvrijheid.

ⁱⁱ Met dank aan Frank van der Maden voor zijn suggesties aangaande de rol van lokale filmopnamen in de geschiedenis van de cinematografie

ⁱⁱⁱ Bert Hogenkamp, ‘De documentaire film in opkomst’, in: Karel Dibbets en Frank van der Maden (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse Film en Bioscoop tot 1940*, Tweede, gewijzigde druk, Het Wereldvenster (1986), pp. 145-181

^{iv} J.W.L. Adolfs, Brochure ‘Deelname aan de Filmactie kan Uw vereniging alleen maar winst opleveren, daar verlies, onder schriftelijke garantie, uitgesloten is’. Z.d.

^v ‘De grootste filmproducent ter wereld woont in ... Enschede’, In: *Twents Zondagsblad. Wekelijkse bijlage ‘dagblad van het oosten’*, zondag 12 november 1967

^{vi} Over dit artikel was Johan Adolfs zo boos, dat hij een kwade brief naar de redactie van Het Parool had geschreven en om een rectificatie vroeg. Volgens hem was er een vals, zwaar geromantiseerd beeld van zijn werk gegeven door de journalist, en bovendien werd hij fout geciteerd.

^{vii} J.W.L. Adolfs, Brochure ‘Een plaatselijke film. In de hoofdrol...Uw vereniging...en voordeel voor Uw kas’. Januari 1959.

^{viii} Brief van J.W. Olthuis aan Adolfs, 22 mei 1949

^{ix} Willem Wittkamp, ‘Hollywood in Zwammerdam’, in: *Het Parool*, zaterdag 11 juli 1953

^x ‘10 jaar Filmactie’, Handgeschreven brief van Adolfs, z.d.

^{xi} ‘Huizen was het Gooise Hollywood’, In: *Nieuwsbrief*, dinsdag 23 augustus 1949

^{xii} ‘Uw vereniging op de film!’, in: *St. Caecilia. Officieel Maandblad van de R.K. Federatie van Diocesane Muziekbonden in Nederland*, 10^e jaargang, nr. 3, maart 1954

^{xiii} ‘Opname van film ging niet door in Loon op Zand. Lastercampagne oorzaak’, in: *De Stem*, 8/8/49

^{xiv} Brochure *Richtlijnen en Adviezen voor de opnamedag*, z.d.

^{xv} Brochure *De Filmactie*, januari 1959

^{xvi} *Wapserveen in klank en beeld*, z.d.